

نقش گردشگری در اشتغال‌زایی مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان فیروزکوه)

رضا سیر^۱، محمدعلی احمدیان^۲، حمید جعفری^۳ و کتابیون عزیززاده^۴
تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۴/۵، تاریخ تایید: ۱۳۹۶/۸/۲

چکیده

امروزه با توجه به تغییر دیدگاهها به مقوله گردشگری به خصوص گردشگری روستایی، توجه به ابعاد اقتصادی گردشگری بیش از پیش افزایش پیدا کرده است. رشد خودجوش گردشگری در مناطق روستایی، طی سال‌های اخیر، تأثیرات زیادی بر اقتصاد جوامع روستایی داشته است. نوشتار حاضر، به دنبال بررسی نقش گردشگری در اشتغال روستاهای شهرستان فیروزکوه است. به منظور تدقیق مسأله مورد پژوهش هشت روستا از روستاهای این شهرستان به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. به منظور گردآوری اطلاعات از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شد و لذا پس از تدوین چارچوب نظری پژوهش عملیات میدانی از طریق تکمیل پرسش‌نامه جامعه محلی و کارشناسان انجام گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و انجام آزمون t، آزمون لون ANOVA و والش به مقایسه متغیرهای پژوهش، در تمامی روستاهای مورد بررسی پرداخته شده است. محاسبه پایایی ابزار اندازه‌گیری از روش آلفای کرونباخ بوده و ضریب پایایی ۰.۹ به دست آمده است. روایی پرسشنامه‌ها نیز براساس مطالعات قبلی و نظر کارشناسان مورد تایید است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد گردشگری در روستاهای جلیزچند، بادرود، خمده و مزداران می‌تواند بر افزایش اشتغال در روستا نقش مؤثری داشته باشد و در روستاهای هرانده، لزور، طارس و سیمیندشت گردشگری بر افزایش اشتغال نقش مؤثری نداشته است، همچنین بیشترین اشتغال‌زایی در روستای خمده و کمترین اشتغال‌زایی مربوط به روستای سیمیندشت می‌باشد. در روستای خمده که بیشترین اشتغال‌زایی را داشته است، اشتغال‌زایی در زمینه عرضه و فروش محصولات زراعی و باغی، اجاره منزل، ویلا و یا سوئیت، خدمات‌رسانی به گردشگران، عرضه و فروش محصولات دامی و در نهایت، فروش صنایع دستی بوده است. به علاوه بیش از ۶۰ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار داشتند مشاغل ایجاد شده توسط اهالی بومی اداره می‌شود.

کلیدواژگان: گردشگری روستایی، اشتغال‌زایی، توسعه روستایی، شهرستان فیروزکوه.

۱. دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.
۲. دانشیار گروه جغرافیا، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران، نویسنده مسئول.
۳. دانشیار گروه جغرافیا، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.
۴. استادیار گروه جغرافیا، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

بیان مساله

امروزه این مسئله آشکار شده که لازمه رسیدن به توسعه، توجه به روستاها و بخش روستایی به‌عنوان بخش پایه است. با توجه به اینکه عمده جمعیت فقیر جهان در مناطق و بافت‌های روستایی کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند، فقر یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین موضوعات در حیطه توسعه روستایی محسوب می‌شود. درحالی‌که متخصصان تلاش کرده‌اند تا شرایط روستایی را از طریق رویکردهایی مانند بهبود حاصلخیزی خاک، اصلاحات ارضی و فناوری پیشرفته بهبود بخشند، رویکردهای توسعه سنتی که عمدتاً بر مسائل اقتصادی تمرکز داشتند، در کاهش فقر روستایی موفقیت چندانی به‌دنبال نداشته‌اند (جمعه‌پور، ۱۳۸۴: ۲۸). از این رو، برای توسعه روستایی به فعالیت‌ها و رویکردهای جدیدی که پایدار و جامع باشند نیاز است.

یکی از راهبردهایی که در سال‌های اخیر، به‌خصوص در کشورهای توسعه‌یافته مورد توجه قرار گرفته و در برخی از این کشورها به اجرا در آمده و نتایج مثبتی به‌همراه داشته است، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی و استفاده از جاذبه‌های متعدد طبیعی و فرهنگی روستا به‌عنوان منبع درآمد و معیشت مردم روستا و در عین حال، کمک به حفاظت از سرمایه‌ها و جاذبه‌های منحصر به فرد طبیعی و فرهنگی روستاست. گردشگری، به‌عقبه بسیاری از محققان، در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد که آن را به ابزاری مؤثر برای از بین بردن فقر تبدیل می‌کند. گرچه تحقق آن تا حد زیادی مستلزم این است که دستور کار فقر به‌طور مشخص‌تری در برنامه‌ها و استراتژی‌های ملی گردشگری برای تقویت مشارکت و فرصت‌های بیشتر برای قشر فقیر گنجانده شود. رویکردهای موجود در تحقیقات گردشگری سنتی در سال‌های اخیر، به‌علت کمبود توجه به مسئله معیشت و کاهش فقر روستایی بسیار مورد انتقاد بوده‌اند. برخی اعتقاد دارند که این کمبود و نقص می‌تواند با استفاده از رویکرد معیشت پایدار برای هدایت و تحلیل نقش گردشگری در توسعه روستایی موردتوجه قرار گرفته و برطرف شود. رشد روزافزون و پرشتاب گردشگری بسیاری از صاحب‌نظران را بر آن داشته‌است که قرن بیستم را قرن گردشگری بنامند. آنتونیو ساوینیاک، دبیرکل پیشین سازمان جهانگردی در ۱۹۹۸؛ اعلام کرد: «گردشگری در پایان قرن بیستم به صنعت شماره یک جهان تبدیل خواهد شد» (Gea, 1994:16). بسیاری از کشورها این صنعت پویا را منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی می‌دانند (لی، ۱۳۷۸: ۵۴-۵۶). گردشگری در رشد و توسعه اقتصادی کشورها و به‌ویژه کشورهای درحال توسعه، نقش و اهمیتی به‌سزا دارد. به‌گونه‌ای که گروهی بدان به‌منزله فعالیتی اقتصادی و در نتیجه یک صنعت می‌نگرند. بنابراین، باید کشورها، نواحی و جوامع گوناگون، برای بهره‌مندی از صنعت گردشگری و بهره‌گیری از آن به‌مثابه اهرم توسعه، با اجرای برنامه به‌ایجاد تغییراتی در این زمینه بپردازند. امروزه، اشتغال و بیکاری از مسائل مهم در ادبیات توسعه اقتصادی همه کشورهاست. اشتغال منبع عمده درآمد مردم و عامل اصلی تعدیل فقر در جامعه است. گسترش بیکاری نیز عاملی مهم در زمینه کاهش رشد اقتصادی و افزایش عارضه‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود (نصیری‌زاد و توتونچی، ۱۳۸۲: ۲۱۱). بیشتر کشورها با مسئله اشتغال درگیرند، اما آنچه باعث پیچیده‌تر شدن موضوع در کشورهای جهان‌سوم شده، تعداد عوامل مشکل‌آفرین و ناشناخته‌بودن برخی از مشکلات در این کشورهاست؛ به‌گونه‌ای که درجهان پرشتاب امروز، این مسئله توجه بسیاری از سیاستمداران، دولتمردان و کارشناسان را به‌خود جلب کرده‌است. بنابراین، پرداختن به صنعت گردشگری یکی از روش‌های موردتوجه کشورها در زمینه

ایجاد فرصت‌های شغلی و رهایی از بیکاری و در نتیجه، توسعه مناطق است. پدیده گردشگری وجوه مختلف فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد و حتی در پاره‌ای موارد، برای توسعه مناطق کمتر توسعه‌یافته و کاهش فقر و بیکاری در آنها، آخرین گزینه به‌شمار می‌رود. گردشگری صنعتی کاربر است که زمینه اشتغال افرادی با مهارت‌های گوناگون و در سنین مختلف را فراهم می‌آورد و از این رو، یکی از راه‌های غلبه بر بیکاری است. بنابراین توسعه گردشگری روستایی در مکان‌های مختلف زمینه‌های اشتغال دائم، فصلی و نیمه‌وقت را برای نیروی انسانی با تخصص و آموزش متوسط فراهم می‌سازد و از نرخ بیکاری می‌کاهد. در توسعه گردشگری، گذشته از ایجاد اشتغال مستقیم، زمینه سایر فعالیت‌های مرتبط مانند کارهای ساختمانی، تغییرات، کرایه خودرو و دست‌فروشی نیز برای افراد بومی فراهم شود (سلطانی، ۱۳۷۴: ۱۰۹). شهرستان فیروزکوه به دلیل موقعیت قرارگیری خود، دارای جاذبه‌های فراوانی در زمینه جذب گردشگر می‌باشد. ظرفیت‌های بالقوه طبیعی، فرهنگی و تاریخی این شهرستان منابع گردشگری بی‌ظنیری را در اختیار گردشگران قرار می‌دهد. بنابراین، این پژوهش بر آن است تا مشخص کند گردشگری در روستاهای شهرستان فیروزکوه چگونه بر افزایش اشتغال تاثیر داشته است؟

در زمینه گردشگری و گردشگری روستایی در سال‌های اخیر، مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌های بسیاری در جهان و ایران نگارش یافته است، که در قالب جداول ۱ تا ۳ به بررسی کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها و بیان نتایج این پژوهش‌ها پرداخته شده است.

الف. کتاب‌هایی با موضوع گردشگری و گردشگری روستایی

جدول ۱: مروری بر پیشینه تحقیق بر اساس کتب منتشر شده در زمینه گردشگری

نام پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
جولیا شاریلی	ترجمه ۱۳۸۰	گردشگری روستایی	گردشگری روستایی را در تمامی ابعاد و با توجه به پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و زیست‌محیطی مورد بررسی قرار داده است و در ترسیم ماهیتی علمی از گردشگری روستایی فعالیت کرده است.
مجتبی قدیری معصوم و همکاران	۱۳۸۹	گردشگری پایدار (روستایی و عشایری)	به بررسی گردشگری روستایی از دیدگاه‌های مختلف و همچنین به برنامه‌ریزی گردشگری روستایی پرداخته است.
محمد رضا رضوانی	۱۳۹۰	توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار	به این موضوع پرداخته است که با توجه به سابقه و روند توسعه گردشگری در ایران، این نوع گردشگری هنوز در آغاز راه است و گردشگری روستایی در ایران در مجموع در مرحله «اکتشاف» قرار دارد.
محمد حسین پاپلی یزدی و مهدی سقایی	۱۳۹۰	گردشگری (ماهیت و مفاهیم)	به بررسی مفاهیم بنیادین و ضرورت‌های تئوریک گردشگری با رویکردی فلسفی پرداخته و ماهیت گردشگری را مدرنیته، پسا مدرنیته و فرایسازدن مورد بررسی قرار دارند.
صالحی فرد	۱۳۹۰	گردشگری روستایی	به این موضوع پرداخته شده است که تدوین برنامه‌های منسجم، کارآمد و انعطاف‌پذیر در بخش گردشگری روستایی نیازمند آگاهی از مبانی نظری و ساختار تئوریک دانش برنامه‌ریزی است.
کریمی، محبوب فر	۱۳۹۱	گردشگری روستایی ایران	صنعت گردشگری روستایی موفق را مستلزم برنامه‌ریزی مناسب و برخورداری از مکانها و جاذبه‌های روستایی است. احتمال موفقیت مزایع گردشگری نزدیک به مکانهای گردشگری به مراتب بیشتر است.
رحیم یعقوب زاده	۱۳۹۳	گونه‌های گردشگری	درصد است تا به مدد بهره‌گیری از مطالعات و تجربیات خود در این حوزه و با بررسی نظریات و مدل‌هایی که تاکنون پیرامون گردشگری ارائه شده است، طبقه‌بندی نسبتاً جامعی از انواع گردشگری ارائه دهد. به گونه‌ای که حتی‌المقدور تمام انواع گردشگری را پوشش داده و الگویی برای مطالعه پیرامون گونه‌شناسی گردشگری قرار گیرد.

ب. مقالات با موضوع گردشگری

جدول ۲: مروری بر پیشینه تحقیق بر اساس مقالات منتشر شده در زمینه گردشگری

نام پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
عبدالحمید ابراهیمی	۱۳۷۶	تأثیر صنعت جهانگردی بر متغیرهای اقتصادی، محیطی و اجتماعی فرهنگی ایران	با تأکید بر ویژگیهای فرهنگی و ارزشی ایران، بر لزوم بررسی عوامل اقتصادی، محیطی و اجتماعی فرهنگی در توسعه پایدار صنعت توریسم و مدیریت بازار یابی استراتژیکی تأکید می‌کند و بیان می‌دارد که برای نیل به توسعه متوازن، مزایا و هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی و محیطی بایستی مورد ملاحظه قرارگیرد. علاوه بر این، در این مقاله سعی شده تا تعداد زیادی از مقیاسهای کنترلی بعنوان استاندارد، مقررات و خط‌مشی‌ها در سطح محلی و منطقه‌ای بیان گردد. همچنین اثرات مثبت و منفی صنعت توریسم بلحاظ اقتصادی، محیطی و اجتماعی فرهنگ در ایران در این مقاله مورد توجه قرار داده شده است.
آناهیتا همایون	۱۳۷۸	اکوتوریسم در جهان سوم، موانع و دیدگاهها برای رسیدن به پایداری	ضمن بررسی وضعیت اکوتوریسم در چند کشور در جهان سوم از جمله کشورهای ونزوئلا، کوبا، بلیز، اکوادور، نپال، ماداگاسکار و... تأکید می‌کند که اهمیت اکوتوریسم در ملل جهان سوم از زمانی مشخص گردید که نواحی اکوتوریسمی مورد بازدید قرار گرفت و درآمد قابل توجه آن آشکار شد و توسعه اکوتوریسم، بعنوان یکی از شیوه‌های نوین جهانگردی می‌باید در مقیاس کوچک و در محدوده فعالیت مالکان محلی صورت بگیرد
حسن افراخته	۱۳۸۰	توسعه جهانگردی در استان سیستان و بلوچستان با تأکید بر توریسم روستایی	ضمن بیان اهمیت نقش توریسم در توسعه اقتصادی کشورها، تعریف و مفهوم توریسم و توریسم روستایی به ذکر جایگاه و اهمیت این صنعت در استان سیستان و بلوچستان پرداخته است. در این تحقیق تأکید شده که توریسم روستایی، سیستم جدیدی برای خلق ثروت در نواحی روستایی با استفاده از صنعت جهانگردی بر پایه برنامه‌های توسعه یکپارچه روستایی می‌باشد. همچنین ضمن ارائه مشکلات پیش‌روی گسترش توریسم در این استان، راهکارها و پیشنهاداتی در این زمینه ارائه شده که می‌توان به سرمایه‌گذاری بخش توریسم خارج از استان بوسیله ارائه یارانه، توسعه و بهبود شبکه حمل‌ونقل، تجهیزات و تأسیسات اقامتی و رفاهی و برگزاری نمایشگاه‌های مختلف جهت شناساندن جاذبه‌ها و منافع توریستی استان اشاره نمود.
شریف‌زاده و مرادزادی	۱۳۸۱	توسعه پایدار و توریسم روستایی	با گسترش گردشگری روستایی، امکان انجام فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد مشاغل گوناگون در مناطق روستایی فراهم می‌شود، این فرصت‌های شغلی بیشتر جنبه خدماتی دارند و ممکن است به طور مستقیم یا غیرمستقیم بوجود آیند، که از آن جمله: حمل و نقل، هتل‌داری، خدمات مشاوره‌ای و راهنمایی، سازمان‌دهی و بازاریابی، و تولیدات صنایع دستی و روستایی
مسعود تقوایی و محمدعلی شاپورآبادی	۱۳۸۱	توسعه منطقه برخوردار اصفهان از طریق گسترش توریسم روستایی	تلاش می‌کنند تا مزایای صنعت توریسم و نقش آن در ایجاد اشتغال و توسعه صنایع دستی و همچنین نقش تعاون در مشارکت و توسعه را بررسی کرده و سپس جاذبه‌های توریستی منطقه برخوردار اصفهان از جمله قالی‌بافی، صنایع دستی، جاذبه‌های کویری، کیوت‌خانه، مسجدها و... را معرفی نموده و در نهایت، ضمن ارائه یک الگو برای ایجاد و توسعه صنعت توریسم در روستاها از طریق تشکیل تعاونی‌ها، موجبات توسعه منطقه را فراهم آورد
مراد نژادی و نظری	۱۳۸۲	توریسم و توسعه روستایی در ایران	به بررسی تأثیر توسعه گردشگری بر توسعه روستایی پرداخته و گردشگری را یک عامل اقتصادی عمده و بسیار موثر دانسته‌اند که در سال‌های اخیر، مورد توجه قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری می‌تواند اثرات گوناگون بر توسعه داشته باشد، که از آن جمله است: ایجاد مشاغل گوناگون و نیز گسترده‌گی زمینه اشتغال در گردشگری، به گونه‌ای که همه کارگران ساده و بدون مهارت و همچنین، همه صاحبان مهارت‌های گوناگون می‌توانند در این رشته شاغل شوند.
کتابون علیزاده	۱۳۸۲	اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی، نمونه موردی: بخش طربقه در شهرستان مشهد	توسعه گردشگری در طربقه مشکلات زیست‌محیطی از جمله تأثیرات منفی (آلودگی آب، خاک، هوا، نابودی گیاهان و جانوران) را به همراه داشته است.

نام پژوهشگر	سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
پویان شهبان	۱۳۸۴	چستی و چرایی گردشگری روستایی	چرایی لزوم توجه به گردشگری روستایی در کشور با توجه به پتانسیل‌های موجود و از سوی دیگر وجود برخی موانع گسترش جنبه‌های مختلف صنعت گردشگری در این مقاله مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌است.
تقوی	۱۳۸۵	بررسی جایگاه گردشگری در منطقه بلاد شاپور دهدشت	محقق به دنبال پاسخ بدین پرسش بوده است که گسترش گردشگری چه تاثیری در بهبود وضع امکانات و خدمات زیربنایی و رفاهی و در مجموع، در توسعه منطقه داشته است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با وجود توان‌های فراوان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و کالبدی محیطی در منطقه مورد مطالعه، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با وجود توان‌های فراوان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و کالبدی محیطی در منطقه مورد مطالعه
افتخاری و همکاران	۱۳۸۶	ارائه الگوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی	این پژوهش با هدف تدوین الگوی راهبردی مناسب برای توسعه گردشگری در روستاهای منطقه مورد مطالعه انجام شده است. سوال اساسی این پژوهش این است که الگوی راهبردی مناسب برای توسعه گردشگری که به توسعه پایدار روستایی منجر شود، کدام است.
فاضل‌نیا و هدایتی	۱۳۸۷	ارائه راهبردهای مناسب برای توسعه گردشگری دریاچه زریوار	در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که به خاطر آسیب‌پذیر بودن دریاچه نیازمند بازنگری و ارائه سیاست‌های مناسب و همچنین مدیریت واحدی برای رفع محدودیتها و استفاده از قابلیت‌هاست.
سید علی‌پور	۱۳۸۹	مدیریت گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستایی	استان سمنان از سکونتگاههای روستایی متنوع و جاذبه‌های گردشگری زیادی برخوردار است. در این تحقیق روستاهایی که پتانسیل‌های گردشگری بیشتری برخوردارند و همچنین سازمان‌های متولی گردشگری مورد بررسی قرار گرفته‌است.
قبادی و همکاران	۱۳۹۰	مطالعه وضعیت گردشگری روستایی در روستای خانقاه از دیدگاه اهالی روستا با استفاده از تئوری بنایی	در پژوهش حاضر سعی شده است به مطالعه وضعیت توریسم روستایی در روستای خانقاه استان کرمانشاه با استفاده از روش تئوری بنایی پرداخته شود. به منظور گردآوری اطلاعات، از مصاحبه عمیق، مشاهده مستقیم، تهیه عکس و فیلم، اسناد و مدارک کتابخانه‌ای استفاده شد. همزمان با جمع‌آوری داده، تجزیه و تحلیل آن‌ها نیز صورت گرفت.
عنابستانی و همکاران	۱۳۹۱	بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی	در این مقاله تلاش شد آثار توسعه گردشگری در روستاهای محدوده مورد مطالعه مانند: اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی را براساس نظرسنجی از روستاییان و گردشگران مورد ارزیابی و سنجش قرار گیرد.
افتخاری و همکاران	۱۳۹۲	ارائه الگوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی	این پژوهش با هدف تدوین الگوی راهبردی مناسب برای توسعه گردشگری در روستاهای منطقه مورد مطالعه انجام شده است. سوال اساسی این پژوهش این است که الگوی راهبردی مناسب برای توسعه گردشگری که به توسعه پایدار روستایی منجر شود، کدام است.

ج. رساله‌های دکتری با موضوع گردشگری

جدول ۳: مروری بر پیشینه تحقیق بر اساس مقالات منتشر شده در زمینه گردشگری

نام پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
اسماعیل قادری	۱۳۸۲	گردشگری و توسعه روستایی پایدار	به بررسی دیدگاهها و نظریات موجود در متون مختلف در سطح جهان در مورد توریسم، توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار و تحقیقات انجام شده درباره اثرات مختلف توریسم بر سکونتگاههای روستایی در کشورهای مختلف به روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای می‌پردازد و در نهایت ابعاد این تأثیرات بر توسعه روستایی بررسی می‌نماید، وی معتقد است که با توجه به ویژگیها و امکانات کشور و هر منطقه روستایی می‌توان یکی از نگرشها و ترکیبی از آنها را استفاده کرد و همچنین با توجه به تنوع زیستگاههای کشور و به رغم مشترک بودن مسائل و مشکلات، مانند بیکاری، مهاجرت، کمبود درآمد و... نمی‌توان راه حل واحدی برای رفع آنها ارائه کرد و برای هر منطقه روستایی می‌باید مطابق با ویژگی‌های اجتماعی فرهنگی و شرایط اکولوژیکی آن منطقه، نوع و نحوه توسعه توریسم را انتخاب نمود.

نام پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
ناصر علیقلی‌زاده فیروزجایی	۱۳۸۶	اثرات گردشگری بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی نواحی روستایی (مطالعه موردی نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر)	به تحلیل اثرات و پیامدهای گردشگری در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر در چارچوب رویکرد گردشگری پایدار پرداخته است. روش این تحقیق پیمایشی و ابزار آن پرسشنامه است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری اثرات و پیامدهای مثبت اقتصادی اجتماعی نظیر اشتغال‌زایی، افزایش سطح درآمد و افزایش سطح آگاهی مردم را به دنبال داشته است. در کنار این آثار مثبت، پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و محیطی را هم داشته است. براساس نتایج میزان رضایت گردشگران صاحب خانه‌های دوم به ویژه گردشگران اقامتی رو به تنزل است. جاذبه‌های گردشگری طبیعت پایه و محیط‌زیست ناحیه، از دیدگاه جامعه میزبان در حال تخریب است. از این رو توسعه گردشگری در این ناحیه با اهداف گردشگری پایدار فاصله زیادی گرفته است.
مهدی سنایی	۱۳۸۶	عملکرد و نقش گردشگری در توسعه پایدار نواحی روستایی (مطالعه موردی دهستان مرکزی کلاردشت)	این تحقیق ابتدا توصیف مفصلی از وضعیت جمعیتی، طبیعی و آب و هوا، تاریخی و... ارائه، سپس به نتایج حاصل از پرسشنامه می‌پردازد. از اثرات اقتصادی گردشگری، ایجاد اشتغال مورد تأیید گروه مردم و مسئولین قرار گرفته است. افزایش درآمد خانوارهای محلی از طریق اجاره ویلا و منزل و سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان، عرضه و فروش تولیدات روستایی توسط خانوارهای محلی در حد زیاد و خیلی زیاد تأیید شده است. در زمینه بالا رفتن سطح رفاه، خانوارهای محلی و مسئولین نگرش مثبت داشته‌اند. از پیامدهای منفی گردشگری الگو برداری جوانان روستایی از گردشگران، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی، افزایش نگرانی‌های خانوارهای محلی از رواج فرهنگ غریبه و تغییر آداب و سنن محلی، همچنین تهدید انسجام و یکپارچگی خانوارهای محلی تأیید شده است. از نظر زیست محیطی نیز آلودگی هوا و آلودگی صوتی آسیب روستایی و... از اثرات منفی گردشگری نامیده شده است.
مصطفی قدیمی	۱۳۸۶	مدل‌سازی توسعه شهری و گردشگری در چارچوب پایداری (نمونه مورد مطالعه، شهر کلاردشت)	به بررسی نقش گردشگری در تحول توسعه شهری حوزه کلاردشت پرداخته است. در ذیل این هدف ویژگی‌های گردشگری در منطقه مورد مطالعه، آثار و پیامدهای گردشگری این حوزه، نقاط ضعف، تهدید در رابطه با گردشگری و آرایه مدل توسعه شهری مورد نظر بوده است. بر اساس نتایج، اثرات گردشگری بر تمامی شاخص‌های اقتصادی در حد بالایی مورد تأیید قرار گرفته است. ایجاد فرصت‌های شغلی، متنوع سازی مشاغل، کاهش بیکاری، وارد کردن سرمایه به حوزه اقتصاد، افزایش درآمد ارگان‌های دولتی و افزایش درآمد مردم به عنوان شاخص‌های اقتصادی مورد تأیید پاسخگویان بوده است. از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی تأثیر بر ازدحام تفریحی، زنده نگه‌داشتن فرهنگ محلی ضعیف ارزیابی شده است. از نظر محیطی گردشگری هیچ‌گونه تأثیر مطلوب و سازنده‌ای بر ابعاد محیطی کلاردشت نداشته است. یافته‌های حاصل از ارزیابی پایداری از سه بعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و محیطی نشان می‌دهد که از بعد اقتصادی گردشگری منافع کوتاه مدتی در منطقه داشته و وضعیتی بالقوه ناپایدار دارد.
لیلا وثوقی	۱۳۹۱	تحلیل فرآیند توسعه گردشگری در مناطق روستایی با تأکید بر مدل خوشه گردشگری (نمونه مورد مطالعه رودبار قصران، شهرستان شمیرانات)	هدف این رساله بررسی توسعه گردشگری روستایی در ناحیه با استفاده از مدل خوشه گردشگری است. در این پژوهش امکان‌سنجی توسعه خوشه‌های گردشگری از طریق سنجش مولفه‌های اصلی مدل خوشه گردشگری برخوردار است. به این نحو که ساکنین اثرات منفی و مثبت گردشگری را البته متأثر از میزان کسب منفعت از آن، درک کرده‌اند و آنان چه موافق و چه مخالف گردشگری، به دلیل نگرانی و علاقه نسبت به محیط زندگی خود، تمایل بسیاری جهت مشارکت در برنامه‌های توسعه از خود نشان داده‌اند.

روش تحقیق

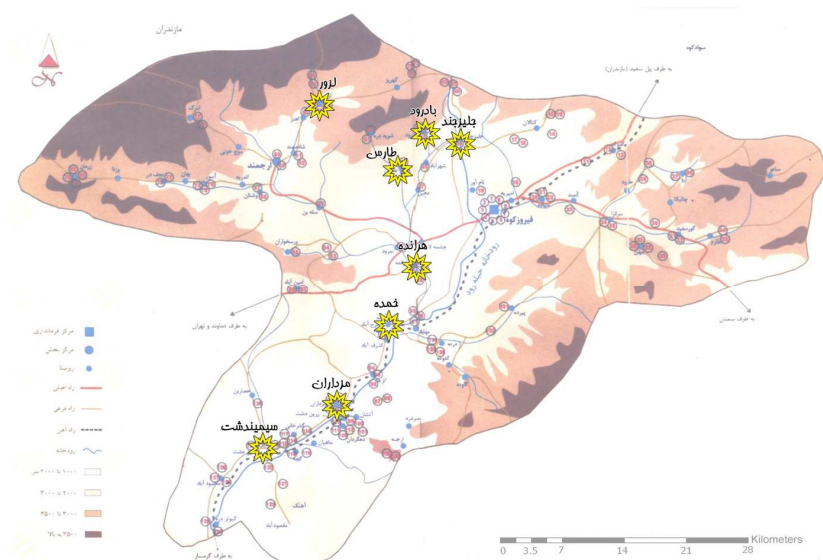
مقاله حاضر در صدد کشف داده‌ها و یا اطلاعاتی است که از طریق آنها می‌توان روابط بین متغیرها را مورد توصیف، بحث و تحلیل قرار داده و به این موضوع دست‌یافت که گردشگری، چه نقشی در توسعه روستایی شهرستان فیروزکوه توانسته ایفا نماید و البته این پژوهش از نوع پژوهش‌های کمی بوده و در آن از تجزیه و تحلیل‌های آماری استفاده شده است. اهالی روستاهای شهرستان فیروزکوه و مسئولین آنها جامعه آماری هستند. با توجه به بررسی‌های انجام گرفته بر روی قابلیت‌های گردشگری روستاهای شهرستان فیروزکوه (۶۹ روستای دارای سکنه شهرستان فیروزکوه)، روستاهای

جلیزجند، هرانده، لزور، یادرود، خمده، طارس، مزداران و سیمین‌دشت به دلیل داشتن بیشترین قابلیت‌های گردشگری به‌عنوان روستاهای نمونه انتخاب شده‌اند. نمونه‌گیری برای پرسش‌نامه جامعه محلی به روش تصادفی ساده می‌باشد. در این روش نمونه‌گیری واحدهای مورد انتخاب دارای شانس مساوی برای انتخاب شدن هستند. خانوارهای روستایی شماره‌گذاری شده و از طریق قرعه‌کشی انتخاب شده‌اند. برای تعیین حجم نمونه از روش کوکران و جدول مورگان استفاده شده‌است. روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی و روش میدانی (مشاهده عینی و پرسشنامه) بوده و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و انجام آزمون t ، آزمون لون ANOVA و والش بهره‌گرفته و به مقایسه متغیرهای پژوهش، در تمامی روستاهای مورد بررسی پرداخته شده است. برای اطمینان از پایایی پرسش‌نامه طراحی شده از روش آلفای کرونباخ استفاده شده و ضریب پایایی ۰.۹ به‌دست آمده‌است. روایی پرسشنامه‌ها نیز بر اساس مطالعات قبلی و نظر کارشناسان مورد تایید است.

یافته‌های تحقیق

شهرستان فیروزکوه، به‌دلیل موقعیت جغرافیایی، آب‌وهوای نیمه مرطوب تا آلبی با زمستان‌های طولانی و خیلی سرد دارد و در فصل زمستان از سردترین نقاط کشور محسوب می‌شود. وجود طبیعت بکر و انواع جلوه‌های طبیعی همانند کوهستان پیرف در زمستان، دشت‌ها، رودخانه‌ها، غارها، تنگه‌ها، چشمه‌های آب‌معدنی و بیش از ۱۷۰ اثر تاریخی و فرهنگی و ۴۰ بقعه مبارکه، شناسایی شده و حدوداً ۷۰ اثر ملی به ثبت رسیده، این شهرستان را از سایر مناطق استان متمایز می‌سازد. روستای مورد بررسی از شهرستان فیروزکوه دارای بیشترین تعداد گردشگران شهرستان است. اگرچه آمار دقیقی از تعداد گردشگران در دست نمی‌باشد، اما مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری در این روستاها شامل مکان‌های ذیل است.

- جلیزجند: امام‌زاده سلیمان و بی‌بی - برج دیدبانی
- هرانده: امام‌زاده یحیی - برج دیدبانی - تپه باستانی شیر دره - غار بورئیک
- لزور: امام‌زاده - برج تاریخی - قلعه قل دوش - امام‌زاده خوشنام - پل سنگی
- یادرود: برج سنگی - بقعه سیدعلی - امام‌زاده محمد - چشمه آب معدنی خمده - امام‌زاده احمد
- طارس: امام‌زاده احمد - گنبد گبری - تپه باستانی
- مزداران: امام‌زاده یحیی - برج یادبود - قلعه بابارش - خانه تاریخی - حمام تاریخی
- سیمین دشت: دریاچه آهنگ - قورخانه - برج‌های تاریخی (پازوکی، ۱۳۸۱؛ سراج، ۱۳۹۳)

شکل ۱: موقعیت روستاهای مورد پژوهش در شهرستان فیروزکوه، منبع: (ازوکی، ۱۳۸۱)

تجزیه و تحلیل

بر اساس پرسش‌نامه جامعه محلی، نتایج به شرح زیر با کمک نرم‌افزار SPSS و آزمون t، آزمون لون ANOVA و والش به دست آمده است.

در روستای جلیزچند با توجه به جدول (۴) مقدار sig برابر صفر است که کمتر از ۰.۰۵ است و مقدار آماره T مثبت است، لذا، به نظر می‌رسد گردشگری می‌تواند بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نماید.

جدول ۴: آزمون تی تست در روستای جلیزچند

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۳۱۷۴.	۱۸۴۵.	۰۰۰.	۱۱۴	۴۷۹.۷	۳۵۹۸۱.	۲۵۰۹.۳	

منبع: نگارندگان

در روستای هرانده با توجه به جدول (۵)، برای متغیر اشتغالزایی مقدار sig برابر (۰.۳۸۴/۲=۰.۱۹۲) که بیشتر از ۰.۰۵ است، لذا، گردشگری بر افزایش اشتغال در روستای هرانده نقش موثری ایفا نمی‌کند.

جدول ۵: آزمون تی تست در روستای هرانده

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۰۳۶۷.	۰۹۴۵.-	۳۸۴.	۹۳	۸۷۴.-	۳۲۰۱۸.	۹۷۱۱.۲	

منبع: نگارندگان

در روستای لزور با توجه به جدول (۶)، برای متغیر اشتغال‌زایی مقدار sig برابر (۰.۰۷۳/۲=۰.۱۴۶) که بیشتر از ۰.۰۵ است، لذا، گردشگری بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نمی‌نماید.

جدول ۶: آزمون تی تست در روستای لزور

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۰۷۷۷.	۰۱۱۶.	۱۴۶.	۱۷۲	۴۶۰.۱	۲۹۷۶۶.	۰۳۳۰.۳	اشتغال‌زایی

منبع: نگارندگان

در بادرود با توجه به جدول (۷)، مقدار sig برابر صفر است که کمتر از ۰.۰۵ است و مقدار آماره T مثبت است، لذا، به‌نظر می‌رسد گردشگری می‌تواند بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نماید.

جدول ۷: آزمون تی تست در روستای بادرود

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۴۵۷۷.	۳۲۸۰.	۰۰۰.	۷۹	۰۵۳.۱۲	۲۹۱۵۳.	۳۹۲۹.۳	اشتغال‌زایی

منبع: نگارندگان

در روستای خمده با توجه به جدول (۸) مقدار sig برابر صفر است که کمتر از ۰.۰۵ است و مقدار آماره T مثبت است، لذا به‌نظر می‌رسد گردشگری می‌تواند بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نماید.

جدول ۸: آزمون تی تست در روستای خمده

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۵۸۳۸.	۴۱۶۲.	۰۰۰.	۵۵	۹۵۵.۱۱	۳۱۲۹۸.	۵۰۰۰.۳	اشتغال‌زایی

منبع: نگارندگان

در طارس با توجه به جدول (۹) برای متغیر اشتغال‌زایی مقدار sig برابر صفر است که کمتر از ۰.۰۵ است ولی مقدار آماره T منفی است، لذا گردشگری بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نمی‌نماید.

جدول ۹: آزمون تی تست در روستای طارس

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۱۱۱۰.	۲۴۸۰.	۰۰۰.	۱۱۶	۱۸۷.۵-	۳۷۴۲۹.	۸۲۰۵.۲	اشتغال‌زایی

منبع: نگارندگان

با توجه به جدول (۱۰)، در مزاران مقدار sig برابر صفر است که کمتر از ۰.۰۵ است و مقدار آماره T مثبت است، لذا، به‌نظر می‌رسد گردشگری می‌تواند بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نماید.

جدول ۱۰: آزمون تی تست در روستای مزاران

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۴۰۶۱.	۲۵۰۱.	۰۰۰.	۹۰	۳۵۴.۸	۳۷۴۶۵.	۳۲۸۱.۳	

منبع: نگارندگان

در روستای سیمیندشت با توجه به جدول (۱۱)، برای متغیر اشتغال‌زایی مقدار sig برابر صفر است که کمتر از ۰.۰۵ است ولی مقدار آماره T منفی است، لذا گردشگری بر افزایش اشتغال نقش موثری ایفا نمی‌نماید.

جدول ۱۱: آزمون تی تست در روستای سیمیندشت

آزمون تی تست						عنوان	
فاصله اطمینان اختلاف میانگین ۹۵ درصدی		sig	df	t	انحراف معیار		میانگین
حد بالا	حد پایین						
۲۴۹۱.-	۴۰۴۹.-	۰۰۰.	۸۲	۳۵۴.۸-	۳۵۶۶۴.	۶۷۳۰.۲	

منبع: نگارندگان

بررسی نقش گردشگری در افزایش اشتغال، درآمد و قیمت‌زمین، مسکن و سایر هزینه‌های زندگی بین هشت روستا اشتغال‌زایی: با توجه به جدول (۱۲)، مقدار sig برای آزمون لون کمتر از ۰.۰۵ است فرض صفر رد می‌شود. یعنی واریانسها برابر نیستند. لذا، به جای آزمون ANOVA از آزمون والش استفاده می‌کنیم. و با توجه به مقدار آماره والش و sig که کمتر از ۰.۰۵ است فرض صفر رد می‌شود یعنی بین روستاها در اشتغال‌زایی تفاوت وجود دارد. برای نشان دادن این تفاوت از آزمون دنباله‌ای دانکن یا توکی استفاده می‌کنیم.

جدول ۱۲: آزمون لون، آزمون ANOVA، آزمون والش

عنوان	آزمون لون	ANOVA		آزمون والش
	آماره لون	آماره f	sig	آماره والش
اشتغال‌زایی	۱۱۶.۲	۵۴۴.۶۲	۰۴۰.	۲۳۱.۶۱

منبع: نگارندگان

جدول ۱۳: آزمون دانکن برای متغیر اشتغال‌زایی

گروه	N	درجه آلفا = ۰/۰۵					
		۱	۲	۳	۴	۵	۶
سیمیندشت	۸۳	۶۷۳۰.۲					
طارس	۱۱۷		۸۲۰۵.۲				
هرانده	۹۴			۹۷۱۱.۲			
لزور	۱۷۳				۰۳۳۰.۳		
جلیزچند	۱۱۵					۲۵۰۹.۳	
مزاران	۹۱						۳۲۸۱.۳
بادرود	۸۰						
خمده	۵۶						
Sig.		۰۰۰.۱	۰۰۰.۱	۲۱۳.	۱۲۱.	۱۹۳.	۰۰۰.۱

منبع: نگارندگان

با توجه به جدول (۱۳) بین روستای هرانده و لزور در اشتغال‌زایی تفاوت وجود ندارد.
 با توجه به جدول (۱۳) بین روستای جلیزجند و مزاران در اشتغال‌زایی تفاوت وجود ندارد.
 با توجه به جدول (۱۳) بین روستای مزاران و بادرود در اشتغال‌زایی تفاوت وجود ندارد.
 و بین سایر روستاها باهم در اشتغال‌زایی تفاوت وجود دارد و بیشترین اشتغال‌زایی را روستای خمده و کمترین اشتغال‌زایی را روستای سیمیندشت دارد.

نتیجه‌گیری

از مهم‌ترین مسایل و مشکلاتی که فراروی توسعه صنعت گردشگری در روستاهای مورد پژوهش از دید مسئولین در درجه اول کمبود اعتبارات و امکانات و سرمایه‌گذاری بخش‌های خصوصی و دولتی در روستاها هستند. به‌علاوه عدم وجود زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی و مسایل و مشکلات فرهنگی نیز یکی دیگر از مواردی است که به آن تاکید شده است. در مقابل مشکلات عنوان‌شده فرهنگ‌سازی و آموزش به‌اهالی، آماده نمودن بستر سرمایه‌گذاری و تشکیل تعاونی‌ها، هماهنگی و همکاری ادارات، انتصاب مدیران کارآمد و بومی، افزایش بودجه برای امور گردشگری، تدوین طرح جامع گردشگری، ساماندهی نقاط گردشگری به‌عنوان راهکارهای مقابله با مشکلات پیش‌روی گردشگری عنوان شده است. داده‌های به‌دست آمده از نظر جامعه محلی نشان داده است که در روستاهای جلیزجند، بادرود، خمده و مزاران گردشگری می‌تواند بر افزایش اشتغال در روستا نقش موثری داشته‌باشد و در روستاهای هرانده، لزور، طارس و سیمیندشت گردشگری بر افزایش اشتغال نقش موثری نداشته است. همچنین، بیشترین اشتغال‌زایی در روستای خمده و کمترین اشتغال‌زایی مربوط به روستای سیمیندشت است.

در روستای خمده که بیشترین اشتغال‌زایی را داشته است، اشتغال‌زایی در زمینه عرضه و فروش محصولات زراعی و باغی، اجاره منزل، ویلا و یا سوئیت، خدمات‌رسانی به گردشگران، عرضه و فروش محصولات دامی و در نهایت، فروش صنایع‌دستی بوده است. به‌علاوه براساس اظهارات بیش از ۶۰ درصد جامعه محلی مشاغل ایجاد شده در زمینه‌های یاد شده برای اهالی بومی بوده است.

با توجه به نتایج این تحقیق پیشنهاداتی در سطح سیاست‌گذاری، اجرایی و کارکردی به‌شرح زیر ارائه می‌شود:

- تهیه طرح جامع گردشگری شهرستان فیروزکوه در قلمرو تحقیق به‌منظور شناسایی کامل توانها، تنگناها، استعدادها و امکانات طبیعی - فرهنگی و خدماتی روستاها در راستای افزایش اشتغال و همچنین، اولویت‌بندی نیازها و اقدام سریع و برنامه‌ریزی شده برای رفع سریع موانع توسعه گردشگری در منطقه؛
- بررسی موانع راه‌اندازی کسب و کارهای مرتبط با گردشگری در روستاها
- سازماندهی مناسب صنعت گردشگری، رفع نیازمشتریان، تقویت اقتصاد محلی و ایجاد چارچوبی دقیق برای اداره منابع مواد غذایی محلی و منطقه‌ای
- بررسی پتانسیل‌های هریک از روستاها به‌منظور ایجاد فرصت‌های جدید شغلی و راه‌اندازی کسب و کارهای جدید
- ایجاد هماهنگی بین متولیان امر گردشگری و از بین بردن موازی کاری ادارات و بکارگیری تدابیر مدیریتی هماهنگ‌کننده با حضور سازمان‌های دولتی و غیردولتی، مردم و کارآفرینان

- استفاده از نیروهای متخصص، ایجاد تعاونی‌های مردمی و آموزش به اهالی از طریق نشست‌ها و جلسه‌های مختلف با اهالی
- بهره‌گیری از جاذبه‌های توریستی مذهبی و تاریخی در روستاها
- تاکید بر توسعه گردشگری طبیعی و بومی به دلیل وجود مزیت‌های نسبی برای توسعه این نوع گردشگری در روستاها

کتابشناسی

۱. پاپلی یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمدامیر (۱۳۸۱)، نظریه‌ها و توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران؛
۲. پاپلی یزدی، محمدحسین؛ سقایی، مهدی (۱۳۸۵)، گردشگری ماهیت و مفاهیم، انتشارات سمت، تهران؛
۳. پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۶)، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، چاپ دوم، انتشارات سمت، تهران؛
۴. جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۴)، فرآیند توسعه پایدار و نقش مشارکت در مدیریت و بهره‌برداری از منابع طبیعی، مجموعه مقالات همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه، تهران، سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور؛
۵. خانی، فضیله (۱۳۹۰)، تحلیل جنسیتی از درک آثار گردشگری، مجله توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، بهار و تابستان؛
۶. زمانی، ا. (۱۳۷۳)، آثار درآمدی و اشتغال‌زایی جهانگردی و ایرانگردی، مجموعه مقالات جهانگردی و توسعه، مرکز تحقیقات و مطالعات سیاحتی؛
۷. سلطانی، محمدعلی (۱۳۷۴)، مقالات برگزیده سمینار اهمیت توسعه توریسم در جهان سوم، اصفهان و جاذبه‌های ایرانگردی و جهانگردی اصفهان، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی؛
۸. شریف‌زاده، ابوالقاسم و همایون مرادنزادی (۱۳۸۱)، توسعه پایدار توریسم روستایی، ماهنامه جهاد، سال ۲۲، شماره ۲۴۹؛
۹. صفایی‌پور، مسعود؛ دامن‌باغ، صفیه؛ ظاهری، حسین؛ رزمگیر، فاطمه (۱۳۹۳)، تحلیل نقش گردشگری در اقتصاد روستایی، مطالعه موردی: دهستان یان زرده - شهرستان دالاهو؛
۱۰. قشلاق، سیاوش؛ خانی، فضیله؛ هاشمی، سیدسعید (۱۳۹۱)، نقش گردشگری در توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه تطبیقی روستای کندوان و اسکندران شهرستان اسکو)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره هجدهم؛
۱۱. قادری، ا. (۱۳۸۲)، نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پایدار، پایان‌نامه دکترای تربیت مدرس؛
۱۲. لی، جان (۱۳۷۸)، گردشگری و توسعه در جهان سوم ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و همکاران، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی؛
۱۳. مرادنزادی، همایون، (۱۳۸۲)، توریسم و توسعه روستایی در ایران، ماهنامه جهاد، سال ۲۳، شماره ۲۵۶؛
۱۴. نصیرزاده، حمیدرضا و توتونچی، خلیل (۱۳۸۲) مجموعه مقالات جهانگردی و اشتغال، سمینار بررسی سیاستها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران تهران، دانشگاه علامه طباطبایی؛
15. Butler Richard; Hall, C. Michael & Jenkins Jhon; *Tourism and recreation in rural areas*; John Wiley and Sons Ltd, 1998;
16. Gee, C. Y. (1994), *International Hotels Development and Management*. East Lansing Education Institute of the American Hotel and Motel Association;
17. Hall, Derek; Kirkpatrick, Irene and Mitchell, Morag; *Rural tourism and sustainable Business*; Printed and bound in Great Britain by the Cromwell Press; 2005;
18. Holland, Jenny, Burian Michael, Dixey, Louise, (2003), *Tourism in Poor Rural Areas Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic*, PPT Working Paper No. 12, funded by the Economic and Social Research Unit (ESCOR) of the UK Department for International Development (DFID);
19. Lord kipanidze, Maia, (2002), *Enhancing Entrepreneurship in Rural Tourism for Sustainable Regional Development, the case of Söderslätt region, Sweden*, Published by IIIIEE, Lund University, P.O. Box 196, S-221 00 LUND, Sweden;
20. Sharpley, Richard; *Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus*; *Tourism management* 23, 2002;
21. Wilson, Suzanne; Pesenmaier, R, Daniel; Pesenmaier, Julie and Van, Es.C. John; *Factor for success in rural tourism development*; *Journal of Travel Research*, Vol. 40, 2001.